
TÜRKİYE'DE DİNDAR SAĞIN TEMEL PARADİGMALARI ÜZERİNE BİR DERKENAR

*Ahmet N. HELVACI**

*H*er düşünenin, sosyal ve siyasal hareketin onları diğerlerinden ayıran temel paradigmaları vardır. Bunlar kapsamı itibariyle olabildiğince geneldir. Oysa biz başlıkta ikili bir daraltma kullanıyoruz. Bu daraltmalar “Türkiye” kelimesi ile “dindar sağ” kavramıdır. Yazıya ilk önce bunun nedenini açıklayarak başlayalım.

Öncelikle bu yazının başlığı “Muhafazakârlığın Temel Paradigmaları” olabilirdi. Ama biz bu yazıda siyaset biliminin en önemli ideolojilerinden birisi olan “muhafazakâr düşünenin” temel paradigmasını açıklamak niyetinde değiliz.

Bu yazının başlığı “Dindar Sağın Temel Paradigmaları” da olabilirdi. Ancak bu makalede ele alacağımız “dindar sağ” müstakil bir ideolojik bütünlük olarak saymak için henüz erken, hem de saysak bile bu tür ideolojilerin paradigmasının ele alınmasında ülke bağı önemli. Ülke

* Dr., Siyaset Bilimi.

bağı ideolojik aidiyetlerde olduğu gibi, medeniyet tartışmalarında da önemli.¹

Konumuz bu olmamakla beraber kastettiğimizin ne olduğuna dair ufak bir örnek verelim. Kutsal dinler “öldürmeyeceksin” derler. Kur’an bir insanın haksız yere öldürülmesinin tüm insanlığı öldürmekle eşdeğer olduğunu belirtir. Ama İslam coğrafyasında feodal kültürün hâkim olduğu bazı mekânlarda bu “medeniyet umdesi” etkisiz kılınmış ve insan canını değersizleştiren bir yaygınlığa ulaşmıştır. Bunu değer olarak taşıyan toplumla, değersizleştirmeyi yaygın hale getiren toplum da aynı medeniyetin içerisinde yer almasına rağmen, yönetimden sosyal ilişkilere kadar tezahür tek bir formda olamaz. Tek formda olması imkânsız bir şey. Ama siz var olanı değil de metni (text) esas alıp “buyruk böyle, öyle olmalı” dersiniz de “mevcudu” açıklamamış olursunuz.

Dolayısıyla Türkiye özeli tarihte ve günümüzde ittihaz ettiği konum itibarıyla, hem bugüne kadar biriktirilen, hem de tecrübe edilen anlamında bir “müstakiliyet”e karşılık gelir ve de başlı başına tanımlayıcı-açıklayıcıdır.

Bu yazının başlığı “Türkiye Muhafazakârlığının Temel Paradigmaları” da değil. Bu türden düşüncelerimizi daha önce iki farklı makalede²de ifade ettiğimiz gibi muhafazakârlık Türkiye’de yeni bir tanıma ihtiyaç duyuyor. Bilhassa dinini ciddiye alan insanların yani bizim “dindar” olarak tanımladığımız kesimlerin muhafazakâr ideolojinin temel paradigmalarından oldukça farklı algı ve pratikleri var³. Bu kavramlaştırmanın (dindar sağ) arıziliğini görüyor, en uygun olanı olduğunu iddia etmiyoruz, ancak şimdilik daha iyisini bulamadık.

Neden bu başlığı seçtiğimize dair girizgah niteliğindeki açıklamalardan sonra vurgulamakta fayda vardır ki bu çalışma olanı saptamaya yö-

¹ Türkiye’nin geleceğinde önemli düşünsel inşa faaliyeti deruhte edeceğine inandığımız UTESAV (Uluslararası Teknolojik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı)’ın medeniyet tartışmalarından birisinde bu düşüncesini aktaran bir akademisyen derdini anlatamamıştı. Bilhassa ilahiyat kökenli katılımcılarda metin merkezli algı belirgindi.

² Helvacı, Ahmet; “Muhafazakâr İdeoloji: Yeni Bir Tanım İhtiyacı” **Düşünen Siyaset**, Güz 1998 ve Helvacı, Ahmet; “Muhafazakâr Duruştan Demokrat Tavıra Anakronik Bir Yolculuk” **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl 1, Sayı 2, Güz 2004

³ Dolayısıyla AK Parti uygulamalarının “muhafazakâr demokrasi” olarak adlandırılması iyi niyetli ama sağlam olmayan bir adlandırmadır. Ancak bu makalenin konusu bu (da) değildir.

nelik bir çaba olup, dindar sağın şu veya bu şekilde olmasını yahut algılanmasını sağlama çabası değildir. Bu yazı daha derinlikli tartışmaları doğurması umulan (sadece) bir denemedir.

Bu kesimlerin hangi kesimler olduğunun ve bu kapsama kimlerin girdiğinin ayrıntılı bir biçimde tartışılması gereksiz bir çabadır ve yazıyı özünden saptırır. Ama açıklamakta fayda var ki dindar sağı monolitik bir bütün olarak görmüyoruz. Bugüne kadar siyasî, sosyal ve ekonomik olarak Türkiye'de var olan ve günümüz itibarıyla de kendisini bu üç alanda bir gerçeklik olarak güçlü bir şekilde hissettiren dindar kesimlerdir kastettiğimiz.

Saptamaya çalıştığımız paradigmalar da, kendi içerisindeki tüm çeşitliliğine karşın, temsil niteliğini haiz kişi ve kurumların çoğunluğunun benimsediği ve/veya ifade ettiği paradigmalardır. Siyasî veya sosyal olarak bunları takip eden yani oy vererek yahut içinde bulunarak-yardım ederek destekleyen kalabalıklar doğrudan konumuz değildir. Tabi ki kitlelerdeki hâkim eğilime karşılık gelen bir çerçeve sunduklarına inanıyoruz, ancak bu paradigmaların doğrudan kitlelere atfedilmesini hatalı buluyoruz.

Dindar sağ için etnisite belirleyici kriterlerden birisi değildir. Yani dindar sağ sadece Türklere ait bir oluşum değildir. Nitekim Türkiye'deki dindar sağın dinî ve fikrî tanınmış önderlerine baktığımız zaman bu çeşitliliği fazlasıyla görürüz. Hem tasavvufî hem de cemaatsel oluşumlar için ilham kaynağı olan Mevlana Halid-i Bağdadî 19 yüzyılda yaşamıştır ve Bağdatlıdır. Abdülhâkim Arvasi Vanlı, Bediüzzaman Said Nursî Bitlislidir. Süleyman Hilmi Tunahan Silistreli (Bulgaristan) iken, milliyetçi kesimleri de uhdesinde tuttuğuna inanılan Muhammed Raşid Erol Siirtlidir. Daha günümüze gelirse, M. Zahid Koktu Kafkasya kökenli bir Bursalı iken, M. Fethullah Gülen ise Erzurumludur. Bu kesimlerin tümünün dikkate aldığı, saygı duyduğu yazar-şair Necip Fazıl Kısakürek Kahramanmaraşlıdır.

1980'li yıllarda kendisini hissettiren, şimdilerde ise çoklukla dindar sağa ait kurumlarda düşünsel, sanatsal faaliyetler yürüten entelektüel radikal hareket içerisinde her kesimden insan vardır. Bu hareket çoklukla tercüme eserler ve ana metinlere (yeni bir tarzla) yönelmiş kendiliğinden bir harekettir ancak yine de o kesimlerde bir şekilde öne çıkan isimler bulunabilir. Bu isimlerden İsmet Özel Kayserili iken, Ali Bulaç

Mardinlidir. Fehmi Kuru ve sonradan Nur hareketine giren ama o dönemde oldukça popüler birkaç eserin sahibi olan⁴ Ali Ünal Egelidir. Biri si İzmir, diğeri de Uşak.⁵

Bunların hepsi de aşağıda ayrıntılarını serdedeceğimiz paradigmlar etrafında kümelenen dindar sağ bir şekilde belirleyen insanlardır ama sosyal ve etnik kökenleri farklıdır. Dolayısıyla biz bu paradigmlar etrafında oluşmuş bütünü dindar sağ olarak tanımlıyoruz.

Son olarak buradaki dindar tanımı “güçlü dini pratik sahibi” anlamına gelmek zorunda değildir. Bizim ne böyle bir çetele takibine hakkımız var, ne de gücümüz yeter. Önemli olan bu insanların (a) duruş ve (b) algı’sıdır.

Yazının ayrıntılarını okuduğunuzda bu paradigmların önemli bir kısmının kentli ve eğitilmiş orta sınıf mensuplarına karşılık geldiğini göreceksiniz. Sınıf tabanlı bir çalışma yapmak niyetinde olmasak da sosyal bilimci olarak böyle bir irtibatı reddetmemiz gerekmemektedir. Nihayetinde orta sınıflar sosyal değişimlerin dinamosu olan sınıflardır ki bu durum da bizim tespitlerimizi güçlendirir.

Şimdi bu paradigmların neler olduğuna geçelim.

1. Öncelikle dindar sağın, muhafazakâr ideolojinin temel kavramları olan “establishment” ve “devlet” algıları genel muhafazakârlardan farklıdır. İtaati ve düzenin sağlanması anlamında otoriteyi önemsemelerine rağmen bu kurumları kutsamazlar ve onlara nihai güç atfetmezler. Daha güncel kavramlarla konuşursak çoklukla “etkin ama minimal devlet” algısına sahiptirler. Devlet ve establishment kavramları karşısında önemli oranda özgürlük ve bireysellik alanı geliştirmişlerdir. Devletin dışında, ona karşı bile korunmuş özel bir sivil alanı savunurlar.

Özünde; “ya devlet başa, ya kuzgun leşe”, “devlet-i ebed müddet” algısının güçlü olduğu bir gelenekten gelen dindar kesimlerde varolan mevcut duyarlılığın Türkiye’ye has, hatta özelde Cumhuriyet dönemine has bir duyarlılık olduğunun ve de kalıcı olamama riski taşıdığına far-

⁴ Ali Ünal’ın kendisi özellikle o kitaplarla irtibatını reddettiği için eserlerinden bahsetmiyoruz. Ancak yazara rağmen hala o kitapların basılmaya devam ettiği söylenmekte.

⁵ Burada isimlerin tümünün işlenmediği, örneğin bir Mehmet Akif’in, Elmalılı Hamdi’nin nasıl dışarıda tutulduğu gibi bir eleştiri almamak için belirtelim ki ana amaç “kim daha belirgindi?”den daha çok dindar kesimlerin bazı zihin mimarlarına işaret edip, onların etnik zenginliğini göstermektir.

kındayız. Ancak modernitenin de etkisiyle özgürlüğe ve bireyselliğe önem veren “etkin minimal devlet” algısının genişleyerek artması ihtimalinin bu riskten daha fazla olduğunu düşünüyoruz⁶.

2. Yine muhafazakâr ideolojinin temel kavramlarından olan “statüko” dindar sağın haz etmediği kavramlardandır. Düzenin temel koşulunu “var olan hiçbir şeye dokunmama” veya “statükoyu normal (değişim) seyrine bırakma” olarak algılamayıp, statüko çoklukla iyiye yönelişin önünde bir engel olarak görülür ve aşılmaya çalışılır. Bilhassa mevcut koşullarda “değişim” en çok arzulan bir olgudur.

Konjonktürel olarak da Türkiye’deki dindar sağ değişimin dinamosu konumundadır. Buradaki değişimin sınırları vardır. Ancak Türkiye özelinde temel insan hak ve özgürlükleri ile demokratik siyasî mekanizma o kadar eksik durumdadır ki bu gerçeklik dindar sağ, hem çoğu evrensel ideoloji bağlılarından daha da değişim taraftarı kılmakta, hem de bu süreyi çok uzun tutacağa benzemektedir.

3. Kesintiye uğramadan yaşanması, nakledilmesi ve kompleksiz incelenmesi yaklaşımına sahip olmak anlamında gelenek önemli bir referans kaynağı olmasına rağmen, dindar sağ “geleneğin sorgusuz sualsiz kabulü ve yüceltilmesi” anlayışına sahip değildir. “Geleneğin içinde kalarak geleneği de sorgulama” yaklaşımı belirgin olarak kendisini hissettirir. Bilhassa 1980’lerden sonra güçlü bir şekilde ortaya çıkan ancak (a) yerel olamaması, (b) manevî boyutu ihmal edecek derecede rasyonel ve eleştirel olması nedenleriyle geleneksel hareketler karşısında ayakta kalamayan, çoklukla tercüme eserlere dayalı entelektüel-radikal hareketin bu eğilimi cesaretlendirme konusunda belirgin bir etkisi görülür.

4. Türkiye’de dindar sağ Türk kimliğini önemsemekle birlikte, hiçbir koşulda bu kimliğini dininin önüne koymaz. Bu anlayışla, mağribi, Kafkaslı (Çerkez-Gürcü gibi) yahut Balkanlı bir Müslüman onu bir Kazak’tan bir Kırgız’dan daha çok heyecanlandırır.

⁶ “Modernite ototriteryen eğilimleri mi, yoksa özgürlükçü eğilimleri mi artırır?” tartışması kadim bir tartışma. Nitekim Türkiye’deki Tek Parti İktidarının baskıcı yönteminde modernist dönüşüm programlarının etkili olduğunu biliyoruz. Ancak bir kanaatimiz var ki modernitenin “zaten varolan” nu yoksa “taşınan” mı, diğer bir ifade ile “üstten mi, yoksa alttan mı” geldiği önemli. Kanaatimizce eğer modernizm (devlet gibi) dönüştürücü bir aygıtın elinde ise otoriter, o topraklarda yaşayan insanların içinden çıkan-gelişen bir yapıda ise bireyci ve özgürlükçü nitelikte olmaktadır.

Burada vurgulanmak istenen dinin etnik aidiyetler bağlamında bile birinci belirleyen olduğudur. (Yoksa dindar sağın Kırgızları, Kazakları sevip-sevmeme diye bir sorunu olamaz. O bir örnektir.) Türk kimliği İslamla bezenirse önemlidir. Bu boyutuyla da Türk milletinin İslam değerlerini en iyi biçimde temsil edecek bir millet olduğuna inanılır.

Bu durumun (bir dönem ve/veya şimdi) aynı devlet ve coğrafî sınırlar içinde yaşamaktan da kaynaklandığı iddia edilebilir. Önemli ölçüde doğrudur da. Ancak dindar sağda ne bilinçli nede romantik bir şekilde etnisite merkezli kimlik algısının olmadığını bilmek gerekir. Bu kapsamda; Kızıl Elma'nın da, "Tanrı Dağı"nın da; "medeniyet hülyası"na sahip olmak, Alparslan'ın Malazgirt'ini önemsemek kadar bir etki-heyecan halesi ve kullanım alanı yoktur.

5. Dindar sağ için "Ulus devlet" kesinlikle bir mit ve üst form değildir. Hatta birlikte yaşamının iyi bir biçimi olarak da görülmez. Ancak sınırların ortadan kalktığı bir evrenselcilik-ümmeçilik algısı da yoktur⁷. Dindar sağ, medeniyetinin birikim ve desteğini arkasında hisseden güçlü bir devletin maddi sınırların ötesinde bir nüfuz yeteneğinin olacağına ve benzeri diğer devlerin sözcülüğünü kendiliğinden ve "doğal olarak" üstleneceğine inanır.⁸

6. Dindar sağı oluşturan insanlar Osmanlıyı önemser, temsil ettiği güce, doğurduğu maddi ve manevî medeniyete saygı duyar ama tarihlerinin hiçbir döneminde ailenin fertlerine bağlılık göstermek, hele de saltanatı geri getirmek anlamında bir Osmanlıcı düşünce hatta romantizme sahip değildir. Dindar sağın algısında Osmanlı bir Türk-İslam imparatorluğu olup, padişahları bir kaç istisna dışında (kutsanmayı hak etmeseler de) "Din-i İslam-ı Mübin'in sadık bendeleri olarak" İslam Medeniyetinin en güçlü imparatorluklarından birisinde görev yapmış insanlardır.

7. Siyaset bilimindeki işlenişine uygun olarak demokrasi bir ideoloji olarak ele alınmaz⁹. Bu durum dindar sağı, köşede bekleyen aforizmacı "bak gördünüz mü" cümlerinin dediği gibi "demokrasiyi bir sonraki totaliter

⁷ Hatta herkes kendi ülkesinde yaşasın eğilimi daha belirgindir.

⁸ Nitekim Filistin-Gazze merkezli İsrail'le son yaşanan olaylar bu durumun açık bir göstergesidir. Güçlü bir Türkiye'nin neler yapabileceğine ilişkin algılar tekrar tazelenmiştir.

⁹ Türkiye'de demokrasiyi ideoloji olarak gören bir entelektüel grup var.

dini devletin aracı olarak görenler" konumuna sokmaz. Böyle olsaydı dindar sağın günümüzün İran, Suudi Arabistan gibi otoriter İslamî rejimlerinden haz almaları gerekirdi. Bilhassa temel hak ve özgürlüklerin korunması, seçme-seçilme hakkı ve iktidarın seçimle belirlenmesi ile kuvvetler ayrılığının sağlanması boyutlarıyla demokrasiyi önemli adde-derler.¹⁰

8. Dindar sağı oluşturan kesimlerin en önemli farklılıkları güçlü bir medeniyet algısına sahip olmalarıdır. Kompleksiz, katıksız ve parçalanmasına izin verilmeyen bir algıdır bu. Medeniyetlerinin en kadim, güçlü ve bozulmadan kalan bir medeniyet olduğuna inanır, tekraren dünyada sesi duyulan bir güç olarak ortaya çıkmasını şiddetle arzularlar. Bunu da Türkiye olarak yapmayı isterler ve buna da layık olduklarına inanırlar.

9. Avrupa Birliği'ne giriş konusundaki mevcut konumlarının yukarıdaki madde ile çelişip çelişmediği sorulursa verilecek cevap çeliştirilmiştir. Ama dindar sağ bunu pratik nedenlerle çelişki olarak algılamamaktadır. Yoksa paradigmatik anlamda bu şizofrenik bir durumdur. İçinde bulunduğu medeniyetin değerlerine inanıp, başka bir medeniyetin günümüzdeki projesinde ikincil konumda yer olmaya razı olmanın açıklamasının yapılması mümkün değildir.

Burada az bir kesimde kısmen net, ama çoğunlukla insiyaki olarak var olan duygu Batı'nın da dönüşebileceği hissiyatıdır. Batı'ya onların değerlerini benimsemek üzere yaklaşmamaktadır. AB'yi iki medeniyetin ortak projesi olabilir gibi ele alma eğilimi vardır. "Bir deneyelim, belki bu süreç Türkiye'yi daha üst bir noktaya taşır. Birlikte olursak oluruz, olamazsak ayrılırız" türü bir yaklaşım da kendisini hissettirir.

Ayrıca, Türkiye gerçeğinde iç hukukumuzda gerekli olan değişikliklerin bu vesileyle daha kolay yapıldığı pragmatizmi olsa da dindar sağ için asıl belirleyici olan medeniyetlerine yönelik olumlu algının doğurduğu naifliktir. "Biz orada da bize ait ses ve edayı doğururuz naifliği". Bu naiflik önemlidir. Bu naiflik Türk insan ve ekonomisinin sınırlı imkânlarla, özellikle de terör belasına rağmen dünyanın 17. büyük ekonomisini oluşturmadaki başarısını anlatır. Bunda dindar sağın "daima anamada olma" arzusunun pozitif rolü vardır. Bu başarıların da Özal'la

¹⁰ Mevcut anayasa reformuna kuvvetli bir destek verilmesine rağmen, her erkin bir partinin eline geçmesinden ürken ve başkanlık sisteminin bir diktatör doğurmasından korkan önemli sayıda grup var.

başlayıp, AK Parti ve benzeri partilerle devam ettiğinin düşünülmesi tesadüf değildir

10. Bilhassa laik elitler ve sol hegemonya tarafından marjinal muamelesine tabi tutulan dindar sağ kesimler ne şimdi ne de tarihlerinin herhangi bir döneminde kendilerini “marjinal” olarak görmüşlerdir. Aksine bu ülkenin asıl sahipleri olduklarına inanırlar ve bağlılarını bu şekilde motive ederler. Bu yaklaşım suni olmayıp tamamen sahip olunan bir hissiyattır. Bu duygunun bir yansıması olarak da özgüvenleri çok yüksektir.

11. Dindar sağ modernist değil ancak feodaliteyi çözme anlamında moderndir. Feodalitenin dayattığı kültür kalıpları ve ilişkileri çoklukla terk etmiştir. Bu nedenle de varoluş ve kendilerini ifade ediş yöntemlerinde de şiddete karşıdır.

Belki müstakil bir makalenin konusu olacak bir örneğe değinerek bu maddeyi geçelim. Hemen hemen aynı ayrıma ve şiddete maruz kalmalarına rağmen feodal nitelikli bir hareket, kendi toplumuna da yabancılaşan PKK ve ilgili partileri doğurmuş, diğer tarafta ise şu anda iktidarda olan bir parti ve benzerleri ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin görece olarak en dindar bölgesinin kendi çocuklarını da imansızlığa atan bir harekete verdiği destek dindar sağca anlaşılabilir, ironik ve şizofrenik bulunur. Türkiye dindar sağı böyle bir ironi ve şizofreniyi tarihlerinin hiçbir döneminde yaşamamıştır¹¹.

Nitekim doğsa da doğurulsa da Hizbullah bizim bu makale içerisinde tanımladığımız dindar sağ kesimlerin içerisinde yer almaz. Bunun nedeni Hizbullah'ın bir Kürt hareketi olması değil, onun etnisite merkezli, şiddetli esas alan, feodal nitelikli bir hareket olmasıdır. Tespitleri de, öncülleri de, yöntemleri de farklıdır. İBDA-C de aynı kapsamdadır. Dindar sağ dini nitelikli de olsa şiddeti esas alan hiçbir harekete meşruiyet atfetmemiştir.

12- Bugüne kadar yapılan propagandanın aksine Türkiye dindarlarının Cumhuriyetle bir sorunları yoktur. Cumhuriyetin kendini konumlandığı ideolojik çerçeve ile geçmişin ve dinin terki nedeniyle önemli bir zihni çatışma yaşamalarına rağmen, Kuruluş Savaşı akabinde açılan

¹¹ Girişte de bahsettiğimiz gibi Türkiye'deki dindar sağ sadece Türklerden oluşmuyor tabii ki. Her etnisiteden oluşuyor. Ama kendisini bunun bir parçası addeden ve diğerlerinden ayrıştıran herkesten.

Meclisin ve 1923’de ilan edilen Cumhuriyetin asıl mücadele edicileri olarak kendilerini görürler ve hiçbir zaman da saltanatçı olmamışlardır.

13- Dindar sağ çoklukla söze ve bire bir markaj ve etkileşime dayalı bir gelenektir. Bu nedenle kendilerini ifade etmek ve etki alanını genişletmek için (bilhassa da nümayiş içeren) kitlesel hareketlerden haz almaz, ülke içerisinde bilhassa ifade özgürlüğünün yerleşmesine çok önem verir. Siyasal hareketlerinin kitlesel boyuta taşınması bile bu hassasiyet sayesinde olmuştur.

14. 19. yüzyılda yaygın bir kanaat olarak başlayan ve 20. asır boyunca nerdeyse tamamıyla inanılan “Batının ilmini alıp, kültürünü bırakma” eklektizmi eski gücü ve etkisini yitirmiştir. Türkiye’deki dindar sağ artık terkihi oluşumlara sığılabilecek bir olgunluğa doğru gittiğini hissetmektedir. Bunu aleni olarak söylememekte ama hissetmekte, en önemlisi de bu modda davranışlar sergilemektedir.

Nitekim modern Cumhuriyet döneminde laik elitler iktidar aygıtını da ellerinde tutmalarına rağmen şimdilerde dindar sağa karşı çoğu mevsizlerini kaybetmiştir. Bilhassa eğitim ve örgütlenmede küresel düzeyde örneklikler ortaya koyan dindar sağa karşı diğer kesimlerin yerel düzeyde bile koyabildiği çok güçlü pratikler yoktur. Artık dindar sağ, okumuyorlar, okutmuyorlar diye eleştirmek mümkün olmadığı gibi, tersine bu kesimlerin önde gelen insanları çocuklarını laik elitlerin yetiştikleri okullara göndermeye başlamıştır.

15. Dindar sağ, kapitalist dünyanın dayattığı güce ve zenginliğe övgünün ortaya çıkardığı çarpık ilişkileri yoğun düzeyde üzerinde taşımasına rağmen, zenginliğin ve gücün doğurduğu Karun ve Nemrut sendromundan (yine de) korkar. Bu alanda yoğun bir tartışma ve mücadele yaşanmaktadır.

Bu olumsuz durumun yanında dindar sağın infak geleneğine özellikle vurgu yapılması gerekir. Bunun nedeni dindar sağ için infakın sadece hayır ve sevap kaynağı olarak görülmesi değil, bu kesimlere ait her türlü maddi açılımda birincil gelir kaynağını teşkil etmesidir. Yani infak sadece dini değil, bir sosyal sorumluluğun da ifasıdır.

Dindar sağ için infak ne vicdanlarını rahatlatmak içindir, nede birilerine yaranmak yahut şikayeti azaltmak için başvurulacak palyatif bir tedbir. Cumhuriyet döneminde yapılan camilerin neredeyse tamamı, okulların önemli bir çoğunluğunun dışında bu kesimlere ait yurtiçi ve yurt-

dışındaki bütün kurumlar infak sayesinde oluşturulmuş ve oluşturulmaya devam edilmektedir. İnfak müessesesi ve ifa ettiği fonksiyonu anlamadan dindar sağın gelişimini anlamak neredeyse imkânsızdır.

16. Güçlü ve etkin iktisadî nitelikli kuruluşlarına rağmen dindar sağın en zayıf olduğu alan ekonomidir. Üzerinde ittifak edilen müstakil bir ekonomik modele sahip olunmadığının farkındadır. Ancak bunu bir zorunluluk olarak görmeme eğilimleri giderek artmaktadır. Bunun nedeni ekonomik temelli inanç umdelerinin amir hükümlerinin kendilerini farklı dünya görüşlerine ait ekonomik (kapitalist, komünist, faşist gibi) yaklaşımlardan ayırttığına ve onların düştüğü vartalardan uzak kıldığına inanır. Fakat her şeye rağmen bu sıkıntılı bir durumdur. Çeşitlenen ekonomik hayat ve modern yaşam pratikleri bu konuda daha genel örneklikler çıkarmakta güçlük oluşturmaktadır.

17- Dindar sağ için referans noktası -sürekli olarak- uhrevi olandır. Ancak bu konuda siyasete ve ekonomiye etik bir çerçeve kazandırabilecek düzeyde kapsayıcı bir pratik geliştirememişlerdir. Yapılanlar ve söylenenler sadece “referans” düzeyindedir. Buna rağmen ahlakî kaygılar onlar için bir “sınır”a işaret eder. Belirleyici olan kesinleşmiş ve ittifak edilmiş hükümlerden daha çok hassasiyetlerdir Bu alanda da günümüzde yoğun bir iç tartışma ve mücadele yaşanmaktadır.

Sonuç olarak, burada dile getirdiğimiz hususların tümünün “paradigma” niteliğinde olmadığı farkındayız. Ancak mevcut yazının verimli bir tartışma doğurması amacıyla “özellik” durumundaki hususlar da bu yazıda dile getirilmiştir. Kapanış cümlesi olarak kullanabileceğimiz tek ifade, “dindar sağın bu toplumun belirgin bir damarı olduğu ve bu damarın bu topraklarda dumura uğramaktan daha çok güçlenerek var olmaya devam edeceği”dir. Belki başkalaşabilir, ama (etkinliğini yitirme anlamında) yok olması pek olası görünmemektedir. ∇